

ВІДГУКИ, ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

КНИГА ПРО СВЯЩЕННОМУЧЕНИКА ЙОСАФАТА КУНЦЕВИЧА

A BOOK ABOUT Hieromartyr Josaphat Kuntsevych

Кречун Павло Михайло, ЧСВВ. Святий Йосафат Кунцевич (1580–1623) як свідок віри в епосі релігійної контрверсії. Жовква: Місіонер, 2013, 264 с. + 12 с. вкл.

Мороз Володимир Романович
кандидат історичних наук (PhD),
науковий співробітник Інституту Історії Церкви,
Український католицький університет
E-mail: moroz.volodymyr@ucu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-0852-4285>

Volodymyr Moroz

Candidate of History, Research fellow at the Institute of Church History
Ukrainian Catholic University

Процес написання цілісного життєпису уродженця Володимира Волинського, полоцького архієпископа свмч. Йосафата Кунцевича, ЧСВВ в українській історіографії зайняв сотні років, що пройшли від його смерті у 1623 р. та появи у 1624 р. першого нариса про нього, автором якого вважають київського унійного митрополита Йосифа Веляміна Рутського, до видання монографії василіян-науковців Мелетія Соловія та Атанасія Великого у 1967 р. [Соловій, Великий, 1967]. У передмові до останньої книги – досі найповнішого опису перебігу земного шляху свмч. Йосафата, автори, відзначивши пріоритет джерел розділ інтерпретаціями, зауважили: *«Правдива історія, як наука, розрізняє два поняття: “забути” і “простити”, і доходить до правди та є вчителькою життя, і майбутнього»* [Соловій, Великий, 1967, с. XV]. Також названі дослідники вказували: *«Контрверсійність Йосафата – це історичний та актуальний факт. Але ця контрверсійність його особи не в ньому; а тільки в оцінці сучасників і наступників. Людина сама в собі є дуже послідовна: є і виявляється в своїх основних заложеннях і в їх логічному та органічному здійсненні. [...] Головним елементом контрверсійності Йосафата являється еклесіологія, тобто засаднича постава до проблеми одності Церкви і в минулому, і сьогодні. І в розв’язці цієї проблеми буде і розв’язка контрверсійності постаті Йосафата»* [Соловій, Великий, 1967, с. XIII–XIV].

Автори праці 1967 р. мали за мету подати якнайповнішу біографію св. Йосафата «українською мовою і для українського читача». Осмислення ж внутрішнього світу, життєвих принципів і мотивів співреформатора Василіянського Чину та полоцького архієпископа-мученика – досі актуальне завдання. Спробі наближення до його виконання присвятив свою монографію ієромонах д-р Павло (Михайло) Кречун, ЧСВВ – ієромонах Провінції св. Миколая Василіянського Чину в Україні. Як він сам зазначає у книзі, *«...ми, з одного боку, намагатимемось проаналізувати причини та суть релігійної контрверсії з історичного погляду, а з іншого – на основі свідчень дослідити Йосафатову віру та її значення в часі його епохи, а також актуальність постаті мученика в сучасному світі»* [Кречун, 2012, с. 12]. *«Мета цього дослідження – представити Йосафата Кунцевича як свідка віри в нелегкій релігійній контрверсії, а також проаналізувати богословську спадщину святого, яка є цінним здобутком для Церкви»* [Кречун, 2012, с. 12]. Утім, з різних причин видання, що побачило світ у 2013 р., незадовго до 400-річчя реформи василіянського чернецтва Йосифом Велямином Рутським та Йосафатом Кунцевичем (2017 р.), зазнало не такої уваги дослідників, як цього можна було сподіватися. Ця констатація своєю чергою посилює потребу оглядів та рецензій на книгу о. Кречуна.

Отож, приступаючи до аналізу книги «Святий Йосафат Кунцевич (1580 – 1623) як свідок віри в епосі релігійної контрверсії», варто передусім зазначити, що в її основу лягла докторська дисертація автора, захищена у 2010 р. на кафедрі Православ’я Люблінського католицького університету. У своєму дослідженні о. Кречун підійшов до розгляду постаті св. Йосафата із застосуванням історико-богословського та еклесіологічно-догматичного методів, витримавши науковий стиль та уникнувши полемічності, яка у

численних інших розвідках як католицьких, так православних авторів притемнювала різнобічність особистої духовності і спадщини полоцького архієпископа. Уже ці риси слід відзначити, бо вони дозволили дослідникові приглянутися до св. Йосафата з відчутною свіжістю власної думки, хоча й без відриву від попередньої традиції. У праці о. Кречуна Йосафат Кунцевич постає передусім як людина, що прагнула втілити заповіт Христа «Щоби всі були одно»; людина, роль і спадок якої потрібно об'єктивно розглянути у вимірах сучасного екуменічного руху [Кречун, 2012, с. 11]. Услід за своїми попередниками оо. Соловієм та Великим і в їхніх же категоріях автор також відзначає, що *«священномученик є героїчною та контроверсійною постаттю»* і водночас: *«святий Йосафат може стати прикладом у відновленні та впровадженні екуменічного діалогу»* [Кречун, 2012, с. 11, 12]. На перший погляд, особливо православному читачу, може видатися, що обидва твердження суперечать одне іншому. Насправді ж, прочитавши книгу, починаєш розуміти, що дослідник має підстави так говорити, відштовхуючись від джерельної бази. З іншого боку, дисертаційне минуле тексту і композиції аналізованої книги також дається взнаки і виражається у її структурі та необхідності доволі стисло, з огляду на типові допустимі розміри дисертацій, описувати добу і конкретні обставини діяльності історичної постаті, аналізувати події і процеси, що вже добре висвітлені попередніми вченими. До речі, у своєму підході до джерельної бази та бібліографії дослідження василіянин-науковець дотримується того ж підходу, що оо. Соловій та Великий у книзі 1967 р.: ділить джерела на 1) документацію і 2) інтерпретацію [Кречун, 2012, с. 12; Соловій, Великий, 1967, с. XX – XXI].

Структурно книга складається з чотирьох розділів. Проблематику першого з них відображає його назва: «Історично-релігійна ситуація у слов'янській Європі в XVI – на початку XVII століття» (с. 18–61). Саме в цій частині видання показано історичне тло діяльності свмч. Йосафата Кунцевича. Тут автор аналізує наслідки Віленського церковного собору 1509 р., зловживання ієрархів на митрополичому престолі, брак церковної дисципліни, стан ієрархії, вплив поширеного права патронату на чернече життя, діяльність світського духовенства, братств, роль Вселенського константинопольського патріархату, а також наслідки реформаційних та контрреформаційних процесів у житті Київської Церкви. У цьому ж розділі мова йде про Берестейську унію та реакцію на неї православних.

Другий розділ книги має назву «Святий Йосафат Кунцевич як свідок віри» (с. 64–110). Уже на його початку автор висловлює застереження щодо обмежень у дослідженні внутрішнього світу історичної постаті, які постають перед науковцем: *«Усвідомлюємо, що аналізуючи характерні риси Йосафата, здебільшого використовуватимемо гіпотетичні припущення, на підставі яких спробуємо описати особливі риси Святого. Сподіваємось, однак, що свідчення очевидців та сучасників дозволять відстежити реальну схему життя Йосафата»* [Кречун, 2012, с. 12]. Загалом у цьому розділі дослідник прагне проаналізувати середовище походження майбутнього реформатора чернецтва і архієпископа, його духовну формацію у монастирі, душпастирську та організаційну діяльність. Оскільки в наші дні часто ведуть мову про кризу чернечої ідентичності, спричинену різними факторами, у тому числі мало не «постмодерном» загалом, цікавими є спостереження автора про модель плекання самототожності Йосафата Кунцевича, який вступив на монашу дорогу якраз у чергову темну добу Київської Церкви. *«Молодий чернець не переймається загальним занепадом монашого життя в монастирській спільноті, він також не шукає товариства серед прихожан церкви, а веде абсолютно усамітнений спосіб життя посеред гамірного середовища міської обителі»* [Кречун, 2012, с. 85]. Своім східним і нетиповим для доби сарматизму етосом, своєю радикальністю, переконливістю і запальною щирістю Йосафат-чернець привертав увагу і привабив до храму багатьох – це був початок його праці щодо виведення руського чернецтва з доби змертвіння. До слова, о. Кречун у цьому контексті, відштовхуючись від джерел, веде мову і про походження дуже поширеної характеристики священномученика – «душехват»: віленські міщани називали ченця душехватом своїх синів, які під його впливом вступали до монастиря: *«...батьки згаданих молодців публічно і приватно на нього нарікали, вживаючи оте “душехват”, та згодом, після повернення синів із студій, тішилися та дякували Святому»* [Кречун, 2012, с. 92]. Відтак уже і православна ієрархія та духовенство забороняли вірним слухати проповіді василіянина, щоби ті не переходили до унійної Церкви [Кречун, 2012, с. 95]. Про ці та подібні моменти автор книги веде мову виважено, дошукуючись коренів походження історичних явищ.

Третій розділ книги – «Свідоцтво мученика» (с. 111–165). На відповідних сторінках о. Кречун прагне не тільки висвітлити і переказати, але й зрозуміти та пояснити дії свмч. Йосафата Кунцевича під час міжконфесійних суперечок, увиразнити його позицію щодо захисту унійної Церкви проти закидів світської державної влади, зокрема литовського канцлера Лева Сапіги. Державна влада дійсно, керуючись своїми політичними мотивами, тлумачила унійну ідею та унійну Церкву як тимчасове явище – на цьому моменті навіть у наші дні зупиняються автори окремих текстів. Утім, ведучи про це мову, дослідникам варто йти далі та пам'ятати передусім про власну позицію унійної Церкви. Автор книги описує, як полоцький архієпископ активно захищав цю Церкву та унійну ідею загалом, незважаючи не лише на ворожі державні чинники, а й на те, що польські латинські єпископи також пропонували Апостольському престолові в Римі підтримати інтереси польської держави, скасувати Берестейську унію, а східних католиків перевести у латинський обряд [Кречун, 2012, с. 136]. Від себе додаю, що у XX ст. подібну практику намагався проводити СРСР. У час виходу УГКЦ з підпілля радянська система пропонувала поділити греко-католиків між РКЦ та РПЦ: ті, кому миліший східний обряд, мали, за їх задумом, лишитися в РПЦ, а ті, кому важливіша єдність з папою – стати латинниками. У світлі сказаного досвід свмч. Йосафата, який був готовий дотримуватися своєї віри, незалежно від політики, яскраво перегукується з викликами сучасного екуменічного руху, який покликаний турбуватися про єдність

християн, але зі збереженням їхніх ідентичностей. Недарма св. Йосафат писав до Лева Сапіги: «Перше Ваша милість казав мені мати на увазі Москву, пізніше турецьку навалу, а тепер якісь козацькі погрози...» [Кречун, 2012, с. 128]. На переконання ієрарха, реалізація церковного об'єднання є справою єпископів, а не державної політики [Кречун, 2012, с. 184]. Кунцевич у реаліях свого часу розумів, що він стоїть на шляху до мученичої смерті, але не зійшов з нього. Уже в нових умовах цим же шляхом пройшла УГКЦ. Тож її ієрархи, відчувши тиск тоталітарної комуністичної влади і намагання тлумачити її не як Церкву, а тільки як «спільноти вірних», дотрималися логіки свмч. Йосафата і заявили про межі влади: «Українська Греко-Католицька Церква шанує владу так довго, як довго вона не буде діяти проти Божого права» [Коваленко, 2008, с. 12].

Аналіз змісту трьох перших розділів книги і роздуми над ними, приводить до думки про потребу ще одного розділу – того, який має бути присвячений синтезу досвіду Йосафата Кунцевича, його переосмисленню з огляду на сучасні обставини, пошуку у житті історичного діяча тих рис, які є особливо важливими читачу представленого видання. І такий четвертий розділ – «Йосафат Кунцевич та сучасний екуменічний рух» (с. 168–209). На його початку автор, і тут знову бачимо данину дисертаційному минулому поданого дослідження, розглядає основи і тенденції сучасного екуменічного руху. Далі о. Кречун переходить до теми «Екуменічна діяльність Йосафата»: експлікує конкретний історичний унійний вибір Кунцевича у добу, коли «...питання єдності [...] не було актуальним, його, зазвичай, трактували як бажання кожної з християнських конфесій залучити на свій бік опонентів» [Кречун, 2012, с. 177–178]. По тому автор пояснює думки свмч. Йосафата про те, що «унія була від самих початків святої віри на Русі» [Кречун, 2012, с. 178, 183], тобто, якщо говорити сучасними поняттями: Русь-Україна прийняла хрещення тоді, коли Церква була неподіленою. Архієпископ полоцький резонно нагадував, що навіть по розколі, спричиненому подіями 1054 р., «в тутешніх землях руського благочестя про це не чули» [Кречун, 2012, с. 196–197]. Він розумів цю обставину так, що Київська Церква має залишатися у єдності з Апостольським престолом. Кунцевич говорив, що готовий віддати свою катедру православному опоненту (і одному з головних переслідувачів) архієпископу Мелетію Смотрицькому, якщо той також прийде до єдності [Кречун, 2012, с. 184]. Смитрицький дійсно перейшов до унійної Церкви, але уже потому, як Кунцевича вбили. І тут варто згадати, як у ХХ ст. митрополит Андрей Шептицький також оголосив, що готовий поступитися своїм престолом Главі майбутньої єдиної української Церкви, але у єдності з Апостольським престолом у Римі [Шептицький, 2010, с. 157–158]. Так виходячи за рамки книги о. Кречуна, але дивлячись на зібрані та обдумані ним матеріали, можна чітко побачити, які стрижневі думки формували сучасну УГКЦ ще тоді, коли вона звалася Руською Церквою і Київською з'єдиненою митрополією.

Особливо цікавими і вартими уваги є параграфи книги, присвячені богословським поглядам свмч. Йосафата: питанню першості Римського архиєрея, походження Святого Духа, Святих Тайн, Літургії. Це все теми, серйозні дослідження яких в Україні після десятиліть тоталітаризму та атеїзму тільки розпочинаються. Як демонструє о. Кречун, Кунцевич старанно вишукував і вивчав традицію саме Київської Церкви і, наприклад, у сфері літургійного богослов'я був «строгим консерватором» [Кречун, 2012, с. 209].

Загалом працю о. Кречуна слід розглядати як ланку у низці дослідницьких наближень до розуміння джерел ідентичності Київської унійної Церкви і Церков, початок яким вона дала. Обравши відому за іменем, але досі мало вивчену постать свмч. Йосафата Кунцевича, опершись на першоджерелах, автор однозначно заклав умови для того, що його праця здатна відкрити потенційним читачам багато обставин і процесів XVI–XVII ст., як також пояснити їх наслідки, що даються взнаки і в наші часи. Можна з певністю сказати, що до спадщини великого реформатора Василянського Чину та діяча Київської Церкви дослідники ще неодноразово звертатимуться.

Список використаних джерел

- Коваленко, Л. (ред.), 2008. *Соціально зорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989 – 2008)*, Львів, 710 с.
- Кречун, М., 2013. *Святий Йосафат Кунцевич (1580 – 1623) як свідок віри в епосі релігійної контрверсії*, Жовква, 264 с.
- Соловій, М., Великий, А., 1967. *Святий Йосафат Кунцевич*, Торонто, 463 с.
- Шептицький, А., 2010. 1941 р., грудень, Львів. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та народу «Наша державність», *Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899 – 1944*, т. 3: *Пастирські послання 1939 – 1944*, Львів, с. 131–159.

References

- Kovalenko, L. (red.), 2008. *Socijalno zorientovani dokumenty Ukrajinskoji Ghreko-Katolyckoji Cerkvy (1989 – 2008)* [Socially oriented documents of the Ukrainian Greek Catholic Church (1989 - 2008)], Ljviv, 710 s.
- Krechun, M., 2013. *Svjatij Josafat Kuncsevich (1580 – 1623) jak svidok viry v eposi religijnoji kontroversij* [St. Josaphat Kuntsevich (1580 - 1623) as a Witness of Faith in the Era of Religious Controversy], Zhovkva, 264 s.
- Solovij, M., Velykyj, A., 1967. *Svjatij Josafat Kuncsevich* [St. Josaphat Kuntsevich], Toronto, 463 s.
- Sheptyckyj A., 2010. 1941 r., ghrujenj, Ljviv. Pastyrskie poslannja Mytropoljta Andreja do dukhovenstva ta narodu «Nasha derzhavnistj» [1941, December, Lviv. The pastoral message of Metropolitan Andrew to the clergy and the people of Our Statehood], *Mytropoljt Andrej Sheptyckyj. Dokumenty i materialy 1899–1944, t. 3: Pastyrskji poslannja 1939 – 1944*, Ljviv, s. 131–159.